

Idea konfliktu Európy a Ázie ako staroveký stret civilizácií

[Podtitul: Huntington a Herodotos]

Ján Škodáček

Resumé

At the beginning of the study author formulates basic political dichotomy of the ancient times, inhere in between difference of king's despotic state - despotic monarchy and town antique state – republican state, which was represented mainly by greek people's state.

Further author formulates Herodoto's interpretation of the antique historiography. The main idea of this conception is a big difference and conflict of a 2 mentioned sorts of nationality, ending with a contest between Europe and Asia. Author indicates that the reason of the conflict between Hellenic people s barbarians was a meeting of civilizations typical for antiquity (Huntington) – and also this is the first rational political ideology which was independent of periodical religions and mythology.

Skutočnosť, že starovek splodil a vyprodukoval dva základné a preň charakteristické typy štátov, nezačala byť evidentnou až pre nás. Zreteľne si ju uvedomovali napr. i antickí intelektuáli. Ak bol prvý z týchto typov štátov lokalizovaný najmä v prednej Ázii a v severnej Afrike, druhý sa zrodil na európskom kontinente – v starovekom Grécku. Túto dichotomiu vyjadril už najučenejší Riman prvého storočia nášho letopočtu Plinius Starší. V siedmej knihe svojej známej práce *Historia naturalis* píše: „Kráľovský štát vznikol v Egypte, ľudový v Attike po Tézeovi. Prvým známym tyranom bol Falaris v Agragante.”^{1/} Rozdiel medzi orientálnym despotickým štátom, vznik ktorého staroveký klasik spája s Egyptom a gréckym štátom ľudovým teda ako evidentný vnímali už súčasníci existencie týchto štátov. A ako zreteľne jasný sa javil najmä vtedajším starovekým vzdelancom.

Pliniom spomínaný ľudový štát, pôvod ktorého hľadá u Aténčanov, sa utváral od konca antike predchádzajúceho herojského obdobia gréckej minulosti a v dobách počiatkov gréckej antiky, ktoré po ňom bezprostredne nasledovalo, čiže cca v 8. a 7. stor. pred našim letopočtom. Historicky nadväzoval na to, čo bolo dedičstvom po prvotnopospolnej rodovo-kmeňovej spoločnosti a čo sa v rámci antických gréckych dejín niekedy nazýva i patriarchálnou monarchiou.

Tá sa sformovala už v spomenutom homérsko-herojskom období, keď sa spoločnosť vznikajúcich antických polis trvale rozdelila na rodovú šľachtu a na démos, čiže slobodný ľud. Sformovala sa ako ako akýsi prechodný mestský typ štátu s monarchistickým charakterom na čele s bazileom, zastávajúcim síce približne pozíciu, zodpovedajúcu kráľovskej hodnosti, avšak s tým podstatným rozdielom, že nešlo o dedičného monarchu. Grécky bazileus bol totiž spomedzi príslušníkov rodovej aristokracie vyberaný voľbou a nerozhodoval absolutisticky, ale spolu s vtedajšou radou starších (tzv. bulé), pôvodne

pozostávajúcou zo starešinov rodov a tvorenou teda rodovou aristokraciou. Preto v patriarchálnej monarchii herojskej doby bazileus svojimi právomocami nemohol mať nikdy postavenie orientálneho despota.

V Grécku sa teda nesformoval administratívne jednotný štát typu orientálnych despocií, ale veľké, priam neprehľadné množstvo štátikov, zjednocujúcich určité mestské centrá so svojim poľnohospodárskym okolím, ktoré zaujali miesto rozpadávajúcich sa historicky pôvodnejších kmeňov. Snaha o takéto drobenie na malé, pritom však mocensky samostatné a samosprávne politické jednotky, bola produkovaná i posilňovaná intenzívnym rozvojom a vnútornými sociálnymi premenami, ktorými prechádzali vtedajšie mestá. Preto už odvtedy pre Grékov znamená výraz " polis " označenie mesta i štátu. Takáto štátnopolitická rozdrobenosť bola charakteristická pre celý grécky starovek a preknávať sa začala až v dobách helenizmu.

Pokiaľ sa ale jedná o spomenuté premeny v mestách, treba poznamenať, že v nich nešlo iba o akési kvantitatívne hromadenie ľudí, ale o ich cieľavedomé a zámerné sústreďovanie do miest. Spravidla sa pritom jednalo o obyvateľstvo, pochádzajúce z bohatších zložiek ľudu, ktoré potom svoj majetok, ležiaci mimo mesta, z miest spravovalo. Chudobnejší ale zostávali i naďalej žiť trvalo na vidieku. Vo vtedajších gréckych mestách sa usadzovali a miešali príslušníci najrozličnejších rodov a kmeňov i veľa osobne slobodných, ale politicky bezprávnych cudzincov - metoikov. Vzťahy, spájajúce mestské obyvateľstvo, tak strácali charakter, založený na pôvodnejších pokrvo-príbuzenských väzbách a nadobúdali prevažne lokálny a profesijný charakter.

Zo zámožných prisťahovalcov sa v mestách časom vyvinula šľachta-aristokracia. Tej potom pobyt v mestách, ktoré boli zároveň i mocenskými centrami, umožňoval v rámci vtedajšej patriarchálnej monarchie zblízka sledovať každý pohyb kráľovskej moci a domáhať sa tiež účasti na nej a to spravidla na úkor kráľa. Uvedené zmenené sociálne pomery si potom ale vynucovali aj zodpovedajúcu premenu politických väzieb v spoločnosti. Patriarchálna monarchia ako typ štátnosti bola preto nestabilná a vtedajšia kráľovská moc bola v Grécku systematicky oslabovaná. Tento vývoj neskôr viedol k vystriedaniu vlády kráľov vládou najbohatšej rodovej aristokracie.

Z vyššie naznačených príčin v 8. a 7. storočí pred n. l. kráľovská moc takmer všade v Grécku mizne a úspešne sa upevňuje oligarchická moc väčšieho či menšieho počtu šľachtických rodov. Zatiaľ čo vládnuce rody zaujímali v spoločnosti výsadné postavenie, medzi ostatným obyvateľstvom sa starý rodový a kmeňový poriadok rozpadal. Delenie spoločnosti na rody a kmene sa už zachovávalo iba podľa mena. Proces rozkladu vývinovo pôvodnejšieho rodového zriadenia bol už vtedy vlastne skončený. Obyvateľstvo sa postupom času začalo deliť na základe územných, majetkových, prípadne profesných zásad a kritérií. Remeslo sa od roľníctva definitívne oddelilo a s jeho rozvojom sa primerane rozšíril i obchod. Na remeselnícke práce sa teraz už začali vo veľkom počte kupovať otroci. Tak sa formovala vrstva bohatých otrokárov, ktorým aristokratický pôvod úplne chýbal. Toto nové rozdelenie spoločnosti nachádza vyjadrenie vo vzniku antickej polis ako základnej podoby gréckeho starovekého nedespotického štátu.

Zánik starej patriarchálnej monarchie, spojený so zánikom vlády kráľov (bazileov) a nastupovanie vlády aristokratov, ku ktorému dochádzalo v ôsmom a siedmom storočí pr. n. l. v gréckom prostredí vo všeobecnosti, splodil neskôr antickej republikánsku polis. V súvislosti s dejinami mestského štátu Argolidy zachytil jednu konkrétnu podobu jej utvárania napríklad Pausaniás, píšuci v 2. stororočí našej éry. O vtedajších premenách politického systému v Argu tento historik napísal: „ Ale pretože Argejskí od pradávna

milovali rovnosť a slobodu, zmenšili vladársku moc na takú mieru, že Keisovmu synovi Medónovi a jeho potomkom zostalo z kráľovskej moci iba meno. A Melta, syna Lakédovho, desiateho potomka Medónovho, zbavilo rozhodnutie ľudu vlády úplne.”^{2/}

Teoreticky zosystematizované názory na politické javy a skutočnosti sa mohli zrodiť iba na pôde takéhoto ľudového štátu. Orientálne despocie boli síce historicky i vývojovo staršími politickými útvarmi a » vyprodukovali « tiež historicky pôvodnejší despotickejší štát a jemu zodpovedajúcu politiku a formy vládnutia, sformovanie usústavných názorov na politiku, štát a vládnutie však priniesť nemohli už pre duchovnú neslobodu, s ktorou boli od svojich počiatkov neoddeliteľne spojené. Teoreticko-politické názory sa mohli v týchto krajinách preto vyskytovať a prezentovať iba v náboženskej a mytologickej podobe. Na tozdiel od teokraticko-despotickejšieho typu štátu poskytoval Pliniom uvádzaný grécky ľudový štát potrebný priestor aj pre slobodnú duchovnú činnosť.

Potvrdil to i samotný vývoj, pretože prvá známa politická ideológia, nezávislá na mytológii a dobovej teológii, vznikala práve v Aténach 5. storočia pred n. l. Nachádzame ju v Dejínach Herodota z Halikarnassu ("Histories apodeixis"), ktoré tento otec dejepisu už od ich úvodu koncipuje ako boj medzi Európou a Áziou, pričom mu Európu reprezentujú predovšetkým Gréci, Áziu zase Peržania. „Herodotos totiž svoje dejiny poníma ako odveký boj medzi Európou a Áziou, medzi svetom Helénov a Barbarov a opisuje tento konflikt postupne od mýtických čias až po svoju súčasnosť. Do tohto rámca vplieťa všetko ostatné v podobe epizód, ktoré celé pásmo oživujú a spestrujú.”^{3/}

V úvode jeho diela, nazvanom „Starý spor medzi Áziou a Európou”, je tento rozpor starovekého sveta vyjadrený slovami: „Peržania hovoria, že ... Gréci pre jednu Spartanku zorganizovali veľkú výpravu, prišli do Ázie a zničili Priamovu ríšu. Od tých čias sa vraj Peržania pozerali na Grékov ako na svojich nepriateľov. Peržania si robia nárok na Áziu a na barbarské národy v Ázii, Európa a Grécko je v ich očiach cudzí svet. Peržania tvrdia, že... dobytie Tróje pokladajú za začiatok nepriateľstva ku Grékom.”^{4/}

Herodotova koncepcia dejinného vývoja ako konfliktu Európy a Ázie, ako odvekého zápasu gréckeho sveta so svetom ázijským postihuje v starovekých podmienkach to, čo v súčasnosti vníma populárny americký politológ Samuel P. Huntington ako » stret «, či - zrozumiteľnejšie vyjadrené - ako » zrážku civilizácií «. Harvardský profesor napríklad píše: „S pojmom civilizácia prišli ako prví francúzski myslitelia osemnásteho storočia, ktorí ho chápali ako protiklad pojmu "barbarstvo". Civilizovaná spoločnosť sa líšila od barbarskej tým, že bola usadlá žijúcou, urbanizovanou spoločnosťou s veľkou mierou gramotnosti. Byť civilizovaným bolo dobré, necivilizovaným špatné.”^{5/}

Keďže antika výraz "civilizácia" nepoznala, lebo ho pri vysvetľovaní vývinových procesov frekventovane začali používať až osvietenci, grécki vzdelanci rozumeli takejto konfrontácii civilizácií ako sporu medzi svojim helénskym svetom a sebe cudzím, barbarským svetom. A keďže na medzinárodnej úrovni nemôže byť taký spor iným ako politickým, musel sa i helénsko-barbarský spor riešiť ako konfrontácia ich politických systémov, vyúsťujúca do vojenského merania síl.

Herodotos vo svojich „Histories apodeixis” zachytáva dejiny grécko-perzského sveta od mytologických počiatkov až po rok 479 pred narodením Krista. V tomto historickom rámci popisuje grécko-perzské vojny ako stret dvoch dobovo odlišných chápaní spoločenských i politických vzťahov. Načrtáva pritom konflikt dvoch rozdielnych starovekých politických systémov i dvoch odlišných ideových koncepcií, o ktoré sa tieto systémy myšlienkovito a duchovne opierali, čiže » kreslí « konfrontáciu ázijsko - despotickejšieho a ľudového, grécko - európskeho ponímania vládnutia a politiky. [Ak sa tu zmieňujeme o "ázijsko -

despotickom " chápaní politiky, je nevyhnutné upozorniť, že pre obdobia staroveku treba k takémuto ponímaniu priradovať i Egypt, hoci geograficky leží v Afrike. Je totiž potrebné mať na zreteli, že antickí autori túto krajinu považovali za súčasť Ázie. ^{6/}]

Český historik Jaroslav Šonka tento Herodotov, takpovediac » politologický « postup identifikuje konštatáciami: „ Ak pozorne študujeme Herodotovo dielo, nájdeme v ňom nielen jeho dôsledné etické názory, ale objavíme i pevnú nosnú konštrukciu, ktorá mu umožňuje myšlienky uplatniť a doložiť. Je zložená z dvoch hlavných prvkov: prvým, skôr vonkajším, je vyličenie vzniku, rastu a porážky Perzskej ríše a druhým, dôležitejším, je premietnutie dejinného etického poriadku do konfliktu medzi Európou a Áziou, predstavovanými gréckou demokraciou a perzským despotizmom. Táto základná kostra je vybudovaná úplne dôsledne... ” ^{7/} Staroveký konflikt medzi Európou a Áziou - v historicky zodpovedajúcich obmenách existujúci koniec-koncov i dnes - bol pre Herodota mravným konfliktom. Mravnosť mu pritom predstavovala vtedajšia Európa a v nej hlavne grécky svet. Na základe toho popisuje vývoj grécko-perzských vzťahov ako dejiny prevahy gréckej slobody a demokracie nad perzskou despotiou a krutovládou, čo možno presvedčivo doložiť z viacerých miest Herodotovho diela. Svedčia o tom i nasledujúce príklady:

Keď v roku 480 pred začiatkom nášho letopočtu kráľ Xerxes s perzskými vojskami prekročil Helespont a ocitol sa v európskom Grécku, dal si priviesť spartského vyhnanca Demarata a – skúmajúc situáciu v obsadzovanej krajine – položil mu otázku: „ Ty si Grék a ako sa dozvedám od teba a od iných Grékov, s ktorými som sa zhováral, pochádzaš z mesta, ktoré nie je ani najmenšie, ani najslabšie. Teraz mi povedz, či sa Gréci odvážia zdvihnúť ruky proti mne. Ja som totiž presvedčený, že ani keby sa všetci Gréci a ostatní ľudia, čo bývajú v západných končinách, zhromaždili, nie sú dostatočne silní odolať môjmu útoku, lebo nie sú zjednotení. ” ^{8/}

Demaratos, ktorého ešte za vlády Xerxovho otca Dareia zbavili v Sparte kráľovskej hodnosti a sám potom odišiel do dobrovoľného vyhnanstva do perzských Sús, informoval ázijského despotu asi v tom zmysle, že chudoba má síce v Grécku oddávna domovské právo, jeho krajanovia že sa však vyznačujú aj získanými a cieľavedomo nadobúdanými vlastnosťami, z ktorých za najdôležitejšie treba považovať ich udatnosť a statočnosť. Gréci ich - podľa jeho argumentácie - nadobudli hlavne po generácie hromadenou múdrosťou a prísnyimi zákonmi. Práve udatnosťou a statočnosťou, týmito systematicky pestovanými vlastnosťami, sa Grécko chráni - dokazoval ázijskému mocnárovi bývalý spartský popredný občan - tak proti chudobe ako proti otroctvu. A pokračujúc v odpovedi na otázku, ako sa napadnutí Gréci budú voči nemu správať, formou Herodotových formulácií Demaratos perzskému kráľovi tvrdil a dokazoval približne toto: Moji krajanovia určite v žiadnom prípade neprijmú tvoje návrhy, prinášajúce ich vlasti porobu a tvoju nadvládu. A pokiaľ ide o počet tých, ktorí sa ti postavia v boji, nepýtaj sa, koľko je takých, čo sú schopní urobiť to. Ak ich pôjde do boja len tisíc, budú húževnate s tebou bojovať, a tak to bude, či ich už bude menej alebo viac.

Xerxes sa ale tomuto Demaratovmu výkladu vysmial. Jeho slová označil iba za akési prázdne vystatovanie sa, ba dokonca za táranie. Odpovedal mu v nasledovnej dikcii: „ Nuž, usudzujeme len podľa všetkej pravdepodobnosti. Ako by mohlo takémuto veľkému vojsku klásť odpor tisíc, alebo desaťtisíc, či päťdesiat tisíc mužov, ktorí sú všetci rovnako slobodní a neposlúchajú rozkazy jedného človeka?... Keby mali podľa nášho spôsobu len jedného veliteľa, potom by sa azda zo strachu pred ním ukázali udatnejšími ako bývajú zvyčajne, a azda by prinútení údermi bičov išli v menšom počte proti presile; keďže sú však slobodní, neurobia ani jedno, ani druhé. ” ^{9/}

Tak ako Demaratos nepresvedčil Xerxa, ani Demarata – pretože dobre poznal svojich bývalých spoluobčanov – nepresvedčil kráľ svojou úvahou na tému osobnej slobody a statočnosti. Grék, ktorého kedysi prichýlil Xerxov otec Dareios, pretože ho – ako sám zdôrazňuje – tieto spoluobčania zbavili zdedených čestných práv a spravili z neho vyhnanca bez vlasti, sa ich usiloval mocnárovi aspoň pravdivo ocharakterizovať. Reagoval preto na panovníkove úvahy o tých, ktorým pred svojim zosadením a odchodom do politického exilu velil a kraloval, nasledovne:

„Keď bojujú po jednom, nie sú horší než hociktorí iní, keď sú však spolu, tak sú najudatnejší zo všetkých. Hoci sú slobodní, nie sú slobodní vo všetkom. Nad nimi totiž stojí zákon ako vládca, ktorého sa boja oveľa väčšmi ako teba tvoji poddaní. Robia teda to, čo im zákon prikazuje. Nariaďuje im vždy to isté; nedovoľuje im utekať z boja pred nijakým množstvom nepriateľov, ale musia zotrvať v šíku a alebo zvíťaziť, alebo zomrieť.“^{10/} Takto a podobne demonštruje Herodotos morálnu i reálnu prevahu slobody a demokracie nad tyranidou a despociou nielen na tomto, ale i na iných miestach svojho diela.

Aj intenzitu vlastenectva a nádorno-obranného zápalu obyvateľov gréckych mestských štátikov, prejavujúcu sa v ochote obetovať sa za vlasť, Herodotos odvodzuje od charakteru politického systému, čiže od toho, nakoľko vlasť poskytuje svojim obyvateľom slobodu a podiel na moci. Uvedené vlastenectvo, motivujúce k hrdinstvu, existovalo u Grékov už v staroveku nielen vo vzťahu k štátu, teda vo vtedajších gréckych pomeroch k mestskému štátu ako k polisnému politickému útvaru, na viac ako dve stovky ktorých bola vtedy táto krajina politicky rozdrobená, ale i k širšie chápanej etnickej vlasti, čiže ku Helade ako nadpolisnému celku.

Môžeme v takejto súvislosti uviesť napr. slová slávneho lekára Hippokrata, ktoré adresoval mestskej rade a ľudu mesta Abdéry, keď tam prišiel na ich pozvanie liečiť ich slávneho a šialenstvom údajne postihnutého spoluobčana Demokrita. Okrem iného im mal vtedy povedať i toto: „A ja, muži abderski, keby som chcel zbohatnúť, rozhodne by som necestoval kvôli desiatim talentom k vám, ale by som šiel k veľkému kráľovi perzskému, kde by mi vyšli v ústrety celé mestá, preplnené ľudským blahobytom, a keď by som tam prišiel, liečil by som tamojší mor. Odmietol som však zbaviť zlej choroby zem, nepriateľskú Grécku. A tak i ja, v rámci možností, bojujem na mori proti barbarom. Pokladal by som pre seba za hanbu kráľovo bohatstvo a zámožnosť, nepriateľskú mojej vlasti, a bol by som nimi obklopený ako baranidlo na dobytie Grécka. Nie je bohatstvom odvádzať zarabať, pretože veľké svätyne ctnosti nie sú spravodlivosťou zakopávané, ale sú ňou odhaľované. Či nemyslíte, že je rovnakým hriechom zachraňovať nepriateľov a liečiť priateľov za mzdu?“^{11/}

Autenticita citovaného prameňa je síce značne spochybniteľná, pretože sa predpokladá, že korešpondencia medzi Hippokratom a Demokritom, ktorú sme odcitovali, je iba falzifikátom, pochádzajúcim z I. storočia nášho letopočtu.^{12/} Na skutočnosti, že ide o staroveké falzum, ktoré je zároveň tiež zdrojom, pochádzajúcim z gréckeho prostredia a teda charakterizujúcim toto prostredie, to však nič nemení. Prakticky to ale znamená, že citovaný prameň môže napriek vyššie uvedenému celkom presne vyjadrovať vtedajšie dobové náhľady uvedeného prostredia a môže teda byť aj spoľahlivým zdrojom informácie o vtedy prevládajúcich názoroch. A on naozaj celkom verne informuje, že získať zárobok za služby nepriateľovi sa vtedajším Grékom zdalo nielen nevlastenecké, ale tiež nemravné a že sa to vzťahovalo dokonca i na poskytovanie lekárskej pomoci.

Herodotos spájal s rozsahom slobody, poskytovanej občanom, i úspešnosť a životaschopnosť štátu. A aj samotný vzostup Atén napríklad pripisuje rozvoju ich demokratického politického systému. V piatej knihe svojich Dejín o tom píše: „Aténčania sa teraz rozmáhali. Je zrejmé, že sloboda je užitočná vec pre ľud nielen v jednom ohľade, ale všeobecne. Ak Aténčania pod vládou tyranov nikdy nemali prevahu nad susednými národmi, teraz, keď sa tyranov zbavili, začali všetkých veľmi prevyšovať. Z toho vidieť aj to, že sa ako poddaní náročky správali zbabelo, lebo pracovali pre samovládca, no keď dosiahli slobodu, každý sa usiloval urobiť čo najviac, pretože pracoval pre seba.”^{13/}

Z histórie vieme, že mocenský vzostup Atén vyvolal žiarlivosť a nevraživosť Spartánov. Tí rýchlo pochopili, že rozmáhanie svojho politického konkurenta môžu zastaviť pozbavením Atén ľudovlády tým, že im vnúti politický systém tyranidy. Zavolali preto do Sparty Peisistratovho syna Hippia, vyhnaného z Atén i vyslancov svojich spojeneckých obcí a navrhli im zorganizovať vojenskú výpravu, cieľom ktorej malo byť odovzdanie moci v Aténach do rúk Hippiovi. Samotní spojenci Spartánov s tým však nesúhlasili. Ich postoj veľmi lapidárne vyjadril korintský vyslanec Sosikles v takomto Herodotom fingovanom vystúpení:

„Skôr nebo klesne pod zem a zem sa bude vznášať nad nebom, skôr ľudia budú žiť v mori a ryby tam, kde prv ľudia, ako vy Lacedemončania zrušíte demokratické zriadenia a zavediete do miest tyranidu, nad ktorú nie je medzi ľuďmi nič nespravodlivejšie a krvilačnejšie. Ak skutočne pokladáte za správne a dobré to, aby tyrani vládli nad mestami, potom si najprv vy sami ustanovte nad sebou tyrana a až potom sa o to pokúste u iných. Sami ste však vládu tyrana nezakúsili a veľmi úzkostlivo dbáte na to, aby v Sparte tyranida nebola, ale voči spojencom sa nesprávate ohľaduplne.”^{14/}

Keď však Atény so svojim ľudovým štátom dostatočne zmocneli, účinne pomáhali ostatným gréckym mestským štátom oslobodzovať sa od vlády tyranov i oligarchov i od vplyvu Peržanov. Jeden taký prípad zachytáva Plutarchos v Periklovom životopise, keď sa zmieňuje o tom, ako Atény zasiahli do vojny medzi Milétom a Samom. Plutarchos v tejto súvislosti píše: „Perikles teda plával s loďstvom k Samu a zosadil tam vládnucich oligarchov... Peržan Pissutnes mu vraj poslal desať tisíc statérov zlata z lásky k Samským, aby ho naklonil mestu. Ale Perikles nič neprijal a naložil so Samom tak, ako uznal za dobré, zaviedol tam ľudovládu a odplával naspäť do Atén.”^{15/}

Ako sme už naznačili, boj medzi Európou a Áziou, odohrávajúc sa v 5. storočí pred n. l. a v storočiach, ktoré mu predchádzali (čiže v dobách, o ktorých pojednávajú Herodotove Dejiny), prebiehal ako boj medzi Grékmi a barbarmi. Bol teda v podstate zápasom medzi európsko-gréckym ponímaním štátu ako ľudového mocensko-politického útvaru a medzi ázijským chápaním štátu ako mocensko-politickej organizácie despoticke-monarchickej. Jasne v ňom šlo o konfrontáciu rodiaceho sa systému občiansko-politickej slobody so systémom hierarchickou štruktúrou zabezpečovanej podriadenosti a všeobecnej politickej neslobody.

Pre Grékov však sloboda neznamenal subjektívnu ľudovôľu [čiže možnosť robiť si nazávisle od okolností čokoľvek], ako tomu bolo v ponímaní obyvateľstva starovekých despotickej ríš, predovšetkým v chápaní ich urodzených vrstiev a hlavne v prostredí panovníkovho dvora. Sloboda znamenala pre nich v prvom rade rovnosť občanov pred zákonom, ktorému sa všetci dobrovoľne i ochotne podriaďovali. Spôsobovala to skutočnosť, že už od Homérových a Heziodových časov disponovali agorou, čiže ľudovým

zhromaždením - orgánom všetkého slobodného obyvateľstva, ktorý mal veľmi široké právomoci. [V gréckych pomeroch pôvodne práve tento orgán rozhodoval o najdôležitejších otázkach štátu.]

Slobodní Gréci si ako občania jednotlivých antických polis sami na zhromaždeniach agory schvaľovali zákony. Preto svoje zákony tiež dobre poznali, vedeli, čo od nich požadujú a vnímali ich ako spravodlivé. Tyranida a despocia bola pre nich neprijateľná jednak pre nespravodlivosť, ktorú vždy plodí. Ale nielen preto. Vývinovú sterilnosť despocie spôsobovalo predovšetkým to, že vladárova moc v jej podmienkach podliehala veľmi často jeho ničím neovládanej ľubovôli a pôsobila preto nevypočítateľne a kontraproduktívne. Bohatstvo a veľké množstvo poddaných a otrokov, podliehajúcich despotovi, v konečných dôsledkoch totiž vôbec nemusia byť aj jeho silou. Politicky, ale i morálne sa to všetko môže ukázať ako slabšie i v porovnaní s chudobným, slobodným, najmä však statočným národom, akým vtedy Gréci bespochyby boli. Ich prevaha nad barbarmi spočívala práve v tom, že poznali, ale hlavne rešpektovali rozdiel medzi dobrom a zlom a až na základe tohoto morálneho poznania si vytvorili politickú organizáciu, riadiacu sa tým, že i vo verejnom živote je mravne špatné to, čo nezodpovedá pravidlám morálneho spolužitia spravodlivých jednotlivcov.

Herodotove názory, vložené do politickej ideológie konfliktu medzi Európou a Áziou, zodpovedajú nielen dobe, ktorú historicky stvárnňoval. Zodpovedali i logike jeho vlastného života. Zo svojskej ázijskej Halikarnasskej vlasti musel utiecť v r. 465 pr. n. l. ako účastník neúspešného povstania proti tyranovi Lygdamovi, v ktorom zahynul jeho strýko, známy epický básnik Panyassis. Za desať rokov sa však vrátil, aby sa podieľal na konečnom zvrnutí tohoto tyrana. Žil potom v Aténach a v obci Turioi v južnej Itálii, ktorú v r. 444 pred našou érou založil Perikles na mieste niekdajšej Krotónčanmi zničenej Sybaris. Herodotos sa stal občanom tohoto mestského štátu a asi v r. 425 pr. n. l. tam údajne tiež zomrel.

Ak zoberieme do úvahy miesta známeho trvalého pobytu tohoto historika – Halikarnassos, ostrov Samos, Atény a Turioi – musíme konštatovať, že jeho život bol vlastne cestou z Ázie do Európy, čiže z geografickej oblasti, ktorú vo svojej politickej ideológii zavrhol, do oblasti, ktorú v nej hodnotil pozitívne. V barbarskej despocii, ktorú opustil i zemepisne, podľa neho vládne ľubovôľa namiesto zákona. Jej symbolom je bič. Slobodní občania si však vládnu na základe všeobecného súhlasu sami. Preto v duchu Herodotovho chápania etiky i jeho chápania následnosti historického diania smeruje konflikt týchto dvoch systémov kví'azstvu progresívnejšieho a životaschopnejšieho.

Táto staroveká podoba » stretu « a konfliktu dvoch základných dobových civilizácií, reprezentovaných vzdelanými a kultivovanými Grékmi a vtedajším orientálnym despotickým barbarstvom, sa začala riešiť úspešným ťažením Alexandra Macedónskeho a dobytím barbarského orientálneho sveta gréckymi vojskami. Vyriešila sa v dobách helenizmu, keď Gréci prostredníctvom helénskych kráľovstiev barbarský svet ovládli a postupne ho svojou kultúrou a vzdelanosťou pretvárali, tak povediac humanizovali. Preto v časoch helenizmu, kým tieto monarchie nepadli za obeť rímskym výbojom, protiklad Helén - Barbar strácal postupne na ostrohi. Politická ideológia, založená na uvedenom protiklade, vyčerpala svoju dejinotvornú silu.

Prejavilo sa to napr. už v dobách panovania Ptolemaia III. (Euergeta) v Egypte, vládnuceho tam v rokoch 246 - 222 pred našou érou. Tento helenistický panovník povolal hneď po svojom nástupe na trón za správcu Veľkej knižnice v Alexandrii Eratosthena a urobil ho tiež vychovávateľom svojho syna. Eratosthenes sám seba nazýval filológom a je vlastne tvorcom termínu " filologos ", pri veľkej šiske jeho záujmov mal však asi

najbližšie k matematike. (Bol napr. dobrým priateľom s o niečo starším Archimedom, ktorý v tom čase v Alexandrii tiež pôsobil.)

Tento učenec nakreslil aj na svoju dobu úspešnú mapu sveta a rozdelil ju pomocou dvoch priamok, ktoré sa pretínali v oblasti ostrova Rhodos. „Eratostenove priamky rozdeľovali vtedy známy svet na štyri časti a uľahčovali mu tak jeho popis. Krajiny, o ktorých písal, sa nesnažil popísať matematicky. Dôležitejší boli obyvatelia. Stačilo preto povedať, že Egypt je krajinou Egyptanov. *Charakteristické je, že sa už nehovorilo o barbaroch. Naopak, Eratosthenes dokonca zdôrazňoval, že i medzi Nehelénmi nechýbajú národy s vysokou civilizáciou, ako napríklad Indovia, Kartáginci alebo Rimania.*”^{16/} Akceptácia Nehelénov ako rovnocenných Grékom a opúšťanie výrazu » barbar « ako hanlivého označenia bolo dôsledkom prekonávania uvedeného, už Herodota trápiaceho starovekého civilizačného protikladu, ktoré sa prejavilo i vo vzniku historicky prvej formy kozmopolitizmu.

Odkazy a citácie:

1. Plinius starší: Kapitoly o prírode (Naturalis historia); Svoboda, Praha 1974, s. 103
2. Pausaniás: Cesta po Řecku I.; Svoboda, Praha 1973; s. 161-162
3. Juričková, E.: Príspevok k počiatkom gréckej historiografie: Herodotos: historik alebo logograf; In.: Historické rozhľady [Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave, I/2004], Trnava 2004, s. 29 – 30)
4. Herodotos: Dejiny; Tatran, Bratislava, 1985, s. 20
5. Huntington, S. P.: Střet civilizací; Rybka Publishers, Praha 2001, s. 32
6. Pozri napr.: Plinius starší: Vyššie citovaná práca, s. 57
7. Šonka, J.: Případ Hérodotos; Orbis, Praha, 1977, s. 297
8. Herodotos: Citované dielo, s. 417
9. Tamže, s. 418
10. Tamže, s. 418
11. Řečtí atomisté, Svoboda, Praha 1980, s. 250 - 251
12. Pozri: Řečtí atomisté, Svoboda, Praha 1980, s. 328, poznámka č. 247
13. Herodotos: Citované dielo, s. 322
14. Tamže, s. 326
15. Plutarchovy životopisy, Melantrich, Praha 1940; s. 44
16. Šwiderková, A.: Tvář helénistického světa [Od Alexandra Velikého do císaře Augusta]; Panorama, Praha 1983, s. 172

RESUMÉ

Hneď na začiatku štúdie autor formuluje základnú politickú dichotómiu starovekého sveta, spočívajúcu na rozdiely a protikladnosti medzi kráľovským despotickým štátom, čiže despotickou monarchiou a medzi antickým mestským štátom republikánskeho typu, reprezentovaným najmä gréckym ľudovým štátom.

V ďalšom sa potom zaoberá Herodotovou interpretáciou starovekých dejín. Tá bola postavená práve na koncepcii diametrálnej odlišnosti a rozpornosti uvedených dvoch druhov štátnosti, vyúsťujúcej do zápasu medzi Európou a Áziou. Autor upozorňuje, že v konflikte Helénov s barbarmi šlo o antike zodpovedajúci "stret civilizácií" (Huntington) a vlastne o historicky prvú racionálne sformulovanú politickú ideológiu, nezávislú na dobových náboženstvách a mytológii.